

ДІАГНОСТИКА ТА ЕКСПЕРТИЗА

УДК 371.13

Гайворонська В.В., Національний технічний університет „Харківський політехнічний інститут”

Гайворонська Вікторія Володимирівна – доцент кафедри гуманітарних наук та центру підготовки іноземних громадян Національного технічного університету „Харківський політехнічний інститут”. Коло наукових інтересів – нові педагогічні технології, проблеми педагогічної компетенції викладачів та шляхи її підвищення.

Організація експериментального дослідження уявлень студентів про сутність педагогічної діяльності

Розглянуто організацію та методику експериментального дослідження уявлень студентів про сутність і зміст педагогічної діяльності. Автор аналізує динаміку еволюції цих уявлень у студентів перших-п'ятих курсів та магістрів. Визначено ефективність запропонованої авторської методики психолого-педагогічної підготовки майбутніх викладачів.

The methods of organization and experimental research of the students' imagination about the essence and content of the pedagogical activity is concerned. The author analyzes the dynamics of the evolution of this imagination of the first-fifth year students and magisters as well. It is defined the effectiveness of the author's methods of the psychological and pedagogical training of future teachers.

Нові суспільні вимоги до якісної професійної підготовки фахівців висувають перед вищими закладами освіти завдання з істотного підвищення ролі науково-педагогічних кадрів, формування їх педагогічної майстерності і забезпечення ефективної викладацької діяльності. Не випадково В.Г. Кремень зазначає, зокрема, що “XXI ст. вимагає, щоб Україна, як і кожна держава окремо, а також і всі суспільства разом, створювали умови – інтелектуальні, економічні, соціальні, політичні, моральні, які б підвищували педагогічну мотивацію і високо поцінювали гідність педагога, науковця, інтелектуала. Тільки за такої умови освітнє середовище може формувати і розвивати сучасну демократичну особливість, удосконалювати ідеали і цінності відкритого громадського суспільства, реалізовувати національні інтереси” [1, с.16]. Успішне

вирішення цього завдання зумовлює необхідність розробки системи цільової психолого-педагогічної підготовки кадрів викладачів вищої школи.

Аналіз останніх досліджень і наукових публікацій свідчить, що цій проблемі приділяється значна увага. Дослідженню окремих її аспектів присвячені роботи В.П. Андрущенка, Л.П. Вовк, І.А. Зязюна, В.Г. Кременя, В.І.Лугового, Н.Г. Ничкало, І.Ф. Прокопенка, С.О. Сисоєвої та інших. В той же час, ще недостатньо, на наш погляд, досліджується специфічна проблема підготовки викладачів для системи вищої освіти інженерного профілю. Тут можна навести дослідження М.З. Згуровського, О.В.Коваленко, Г.Г. Півняка, О.Г. Романовського, Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О.С. Пономарьова та інших

[2,3].

Однак поза увагою дослідників поки що лишаються суто технологічні проблеми організації навчально-виховного процесу з підготовки майбутніх викладачів. Актуальність же саме цих питань та їхнє важливе теоретичне і практичне значення не викликають сумніву. У зв'язку з цим автором проведена серія теоретичних та експериментальних досліджень з різних аспектів цієї проблеми [4,5].

Мета даної статті полягає у викладенні загальної схеми організації експериментальних досліджень, їхніх цілей та методики. Сам експеримент був спрямований на визначення характеру розуміння студентами сутності і призначення педагогічної діяльності та виявлення серед них особистостей з наявністю психолого-педагогічної спрямованості на цю діяльність. Основним інструментарієм дослідження виступали опитування і анкетування.

З метою аналізу динаміки еволюції цих уявлень експеримент здійснювався зі студентами першого, четвертого і п'ятого курсів та з магістрами. Окрему групу досліджуваних склали 23 особи, які вже мають певний педагогічний досвід і навчаються за магістерською програмою зі спеціальності 8.000.005 "Педагогіка вищої школи" на кафедрі педагогіки і психології управління соціальними системами Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут".

При організації експерименту автор виходила з гіпотези про те, що певний рівень психологічної освіти і педагогічної підготовки потрібні сьогодні кожному інженеру, насамперед інженеру-керівнику, менеджеру, фахівцю-управлінцю, тим більш майбутньому викладачу. У зв'язку з цим перед сучасним педагогом вищої технічної школи України постають принципово нові проблеми. Якщо раніше кваліфікація викладача цілком визначалася рівнем його професійної підготовки, то сьогодні не менш важливим її чинником виступають його педагогічна майстерність, загальна і професійна культура.

Метою дослідження виступають вибір доцільного змісту та розробка раціональних засобів і технологій психолого-педагогічної підготовки викладачів вищої технічної школи та можливих шляхів її реалізації. Стосовно змісту цієї підготовки зазначимо, що він має цілком визначатися цілями, змістом і характером професійної діяльності викладача, всією сукупністю виконуваних ним функцій.

Між суспільними вимогами до якості професійної підготовки сучасних викладачів вищої технічної школи і освітнього практикою

склалися сьогодні такі суперечності. По-перше, існуюча система не відповідає необхідній якості їх психолого-педагогічної підготовки; по-друге, у змісті фахової освіти інженерів, які й є потенційними викладачами вищої технічної школи, взагалі не передбачено належної психолого-педагогічної підготовки; по-третє, залучення фахівців до педагогічної діяльності здійснюється практично без попереднього виявлення психологічної спрямованості, особистих здібностей до неї та без належного професійного добору.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю подолання цих суперечностей, розв'язувати які уявляється доцільним такими трьома шляхами: 1) забезпеченням спеціальної психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців – викладачів вищої технічної школи; 2) створенням системи виявлення та добору талановитої молоді з особистісними якостями і виразною психологічною спрямованістю до викладацької діяльності та наступної цільової підготовки з них професійних викладачів нової форми; 3) організацією індивідуального (або у малих групах з 6-8 осіб) навчання майбутніх викладачів основам методики викладання у вищій школі та педагогічній майстерності. Це сприятиме загальному прискоренню соціально-економічного і духовного відродження України, її наближенню до європейських та світових стандартів життя і професійної освіти.

Вважаємо за необхідне підкреслити, що основна мета педагогічного експерименту, у тому числі й опитувань та спостережень, полягає не просто у виявленні думок студентів про сутність і характер педагогічної діяльності та їх відношення до неї. Головним його призначенням виступало виявлення саме наявності та рівня розвитку у окремих студентів психологічної спрямованості на педагогічну діяльність. Іншими словами, ми прагнули якомога раніше виявити потенційних викладачів вищої школи з тим, щоб обережно і ненав'язливо формувати у них і розвивати професійно необхідні для викладача знання, уміння і навички, прищеплювати їм основи педагогічної культури, морально-етичні принципи і переконання та відповідні особистісні якості.

На четвертому курсі, коли студенти вивчають дисципліну "Основи педагогіки і психології", раніше отримана про них попередня інформація або знаходить своє підтвердження у переважній більшості випадків, або інколи спростовується. Це дає вагомий підстави обгрунтовано рекомендувати тих осіб, у кого психологічна спрямованість і педагогічні здібності дійсно виявляються достатньо вираженими, до цільового навчання в

магістратурі та наступної викладацької діяльності. Крім того, з'являється можливість організації експериментальної групи, до складу якої і включаються саме такі студенти.

Внаслідок вкрай недостатньої кількості навчального часу, що відведений на вивчення основ педагогіки і психології, переважна більшість суто педагогічних тем звичайно розглядається досить поверхово, акцент робиться переважно на психологічній частині курсу. Для експериментальних же груп автором була запропонована методика, що ґрунтується на необхідності поглибленого вивчення саме педагогічного матеріалу, у тому числі й через систему самостійної роботи студентів з наступним активним обговорюванням її результатів на семінарах, переважно у формі дискусій.

З метою практичної перевірки гіпотези дослідження та ефективності запропонованої методології, методики і технології підготовки потенціальної викладацької еліти і формування професійної компетенції викладачів протягом 1999-2005 років було підготовлено і проведено цілеспрямований педагогічний експеримент. Його основними завданнями було визначено: 1) вивчити стан проблеми, яка досліджується, проаналізувати основні завдання педагогічної підготовки викладачів технічного університету; 2) визначити структурні компоненти педагогічної компетентності, рівні та критерії їх сформованості; 3) виявити і обґрунтувати педагогічні умови і методику формування педагогічної компетентності майбутніх викладачів технічного університету; 4) провести експериментальну перевірку ефективності розробленої методики формування педагогічної компетентності майбутніх викладачів технічного університету.

Організація педагогічного експерименту передбачала його системний характер і тому була структурована у вигляді трьох послідовних етапів. Перший етап носив констатуючий характер і полягав у визначенні:

- уявлень студентів про сутність і характер педагогічної діяльності та їхнє бачення вимог до професійних та особистісних якостей викладача;
- динаміки розвитку цих уявлень в залежності від курсу та факультету, викристалізування психологічної спрямованості на той чи інший різновид професійної діяльності, насамперед педагогічної;
- наявності серед студентів осіб з чітко вираженою психологічною спрямованістю на педагогічну діяльність.

Інструментарієм проведення експерименту на цьому етапі виступали анкетування, усне

опитування, індивідуальні бесіди та експертна оцінка наявності педагогічних здібностей і психологічної спрямованості студентів на педагогічну діяльність. При цьому експертами виступали як викладачі, що проводили заняття у відповідних групах, так і студенти – однокурсники тих, хто підлягав цій оцінці. Таким чином забезпечувалась системність дослідження, підвищувалася об'єктивність і вірогідність його результатів, виникала реальна можливість успішного їхнього використання на наступних етапах педагогічного експерименту.

Експериментом було охоплено 517 студентів перших, четвертих і п'ятих курсів 7 факультетів – енергомашинобудівного і механіко-технологічного факультетів, а також факультетів технології органічних і технології неорганічних речовин, транспортної машинобудування, комп'ютерних інформаційних технологій, автоматичної приладобудування НТУ "ХПІ", а також 42 викладача природничо-наукових, загальнотехнічних, соціально-гуманітарних і спеціальних навчальних дисциплін.

На цьому етапі ставилося 2 мети: по-перше, виявити характер уявлень студентів про сутність і зміст викладацької діяльності та, по-друге, визначити характерні риси ідеального, на їх погляд, викладача вищої школи.

Основні питання, що були запропоновані студентам, узагальнено можна звести до такої сукупності:

1. Як ви уявляєте смисл і зміст педагогічної діяльності?
2. Ваші уявлення про особистість викладача:
  - а) його професійні якості;
  - б) його особистісні якості.
3. На яких принципах, на ваш погляд, повинен бути організований педагогічний процес у вищих навчальних закладах освіти?
4. Ваші уявлення про етику педагогічного спілкування?
5. Цілі і зміст виховної роботи викладача в університеті?
6. Чи потрібна викладачеві цільова психолого-педагогічна підготовка? Якщо так, то чому? Якщо ні, то чому?
7. Назвіть найбільш раціональні методи і форми навчання у вищих закладах освіти.

Для забезпечення об'єктивності та вірогідності результатів наступних етапів дослідження організація констатуючого експерименту передбачала виокремлення на кожному з факультетів експериментальної і контрольної груп приблизно однакової чисельності. Загальна кількість студентів в експериментальних групах склала 256 особи, а в контрольних – 261 особи.

При цьому констатуючий експеримент зі

студентами першого курсу здійснювався на початку другого семестру навчання, коли вони вже встигли адаптуватися до нових умов, ознайомитися з особливостями навчального процесу у вищій школі та усвідомити наявність залежності характеру і результатів їхнього навчання від професійної і педагогічної компетенції викладача, його особистісних якостей, світоглядних і морально-етичних позицій, відношення до студентів. Дійсно, на цей час студенти вже отримали можливість спілкуватися з 10-15 викладачами, які проводили з ними лекційні, семінарські, практичні та лабораторні заняття, яким вони здавали заліки та іспити.

За результатами дослідження виявилось, що більшості першокурсників притаманні досить розмиті уявлення про зміст педагогічної діяльності. Тільки близько 10 % з них дали більш-менш чіткі відповіді на ці запитання. Стосовно ж оцінки особистості викладача відповіді значною мірою співпадають. Це свідчить, що понад 80% респондентів ідеальним викладачем хотіли б бачити справжнього професіонала, якому притаманна також висока педагогічна майстерність, порядність і повага до студентів.

Констатуючий експеримент зі студентами четвертого курсу здійснювався на початку сьомого семестру, тобто до початку вивчення ними навчальної дисципліни "Основи педагогіки і психології". Такий вибір пояснюється тим, що, по-перше, вивчення її включалося до складу формуючого експерименту. По-друге, навіть при пасивному ставленні студентів до цієї дисципліни знайомство з основами психолого-педагогічних знань істотно змінювало їхнє уявлення про сутність, характер і значення педагогічної діяльності викладача, суттєво впливало на визначення ними рівня своєї власної педагогічної спрямованості на цю діяльність (або відсутність такої спрямованості). Крім того, певна особистісна зрілість і набутий досвід спілкування з різними викладачами дозволяють їм формувати і висловлювати більш обґрунтовані відповіді на запитання анкети у порівнянні з першокурсниками.

Цей етап експерименту зі студентами п'ятого курсу носив скоріше допоміжний характер і здійснювався на початку дев'ятого семестру з тим, щоб наприкінці десятого семестру виявити більш чітко результати контрольного експерименту, коли студенти практично визначилися зі своїми прагненнями та інтересами, зі змістом і характером своєї майбутньої професійної діяльності. У них вже сформувались більш-менш чіткі уявлення про вимоги до цієї діяльності та про міру своєї

фахової, психологічної і особистісної готовності до успішного її виконання.

Окремим цікавим моментом цього етапу експерименту було визначення ставлення до педагогічної діяльності такої специфічної категорії студентів, як діти шкільних вчителів та викладачів вищих закладів освіти. Адже вони виступали не тільки об'єктами цієї діяльності, а й певною мірою спостерігачами відношення до неї своїх батьків, тобто безпосередніх її суб'єктів.

Другий етап педагогічного експерименту носив формуючий характер, він полягав у викладанні стандартного курсу "Основи педагогіки і психології" для студентів експериментальних груп за методикою, запропонованою автором. Вона включала проблемні лекції, значний обсяг самостійної роботи студентів і використання активних методів навчання на семінарах, ділові та рольові ігри. Наприклад, пропонувалось обговорення ціннісних аспектів освіти, краси педагогічної діяльності, питань педагогічної етики тощо. Кожний студент підготував і провів фрагмент лекції чи практичного заняття: саме тут і виявляються ті, кому дійсно притаманна спрямованість на педагогічну діяльність (наприклад, завдання: написати вільний твір про бачення педагогічної діяльності, цільове проектування та використання активних методів навчання та аналіз конкретних педагогічних ситуацій). Широко пропонувалось обговорення зі студентами різних технологічних і морально-етичних аспектів педагогічного спілкування.

В контрольних же групах викладання основ педагогіки і психології здійснювалося за традиційною методикою з використанням лекційно-семінарської системи. При цьому на семінари, у зв'язку з вкрай обмеженим часом, виносилось тільки обговорення основних питань, що викладалися на лекціях.

Третій етап експерименту носив порівняльний характер, і в залежності від особливостей навчально-виховного процесу, був чітко диференційований за курсами. Для студентів першого курсу, де формуючий експеримент полягав переважно у цільових бесідах, в експериментальних групах стосовно ролі педагога вищої школи, можливості окремих студентів у майбутньому займатися педагогічною діяльністю, визначалася відмінність розуміння особливостей викладацької діяльності в контрольних та експериментальних групах. Сам розподіл груп на контрольні та експериментальні носив тут певною мірою умовний характер і використовувався скоріше для підготовки до експерименту з ними, коли студенти

навчатимуться на четвертому курсі.

Для студентів четвертого курсу метою контрольного експерименту було визначення ефективності запропонованої авторської методики психолого-педагогічної підготовки на підставі зіставлення її результатів у студентів експериментальних і контрольних груп.

Особливого значення набув порівняльний експеримент зі студентами п'ятого курсу. Він допоміг визначити, як результати вивчення основ педагогіки і психології виявляються після їхнього осмислення і усвідомлення людьми, які вже майже стали готовими фахівцями. Частина з них вже чітко визначилася стосовно своєї майбутньої професійної діяльності, й ті, хто пов'язує своє майбуття з можливістю викладацької роботи у вищій школі, прагнули самостійно удосконалити цю підготовку, або ж відвідували факультативні дисципліни психолого-педагогічного циклу. Інші встигли одружитися і навіть народити дітей, отримавши початковий досвід їхнього виховання.

Нарешті, особливу роль у системі організації педагогічного експерименту відіграло дослідження, проведене автором серед майбутніх магістрів, які вивчали дисципліну "Педагогіка вищої школи" та слухачів цільової магістерської програми зі спеціальності 8.000.005 "Педагогіка вищої школи".

Вони зі знанням справи відповідали на питання про своє розуміння сутності педагогічної діяльності, давали свою

обгрунтовану оцінку змісту навчання та формували слушні пропозиції стосовно шляхів і засобів його удосконалення, робили проекти проблемних лекцій й практичних занять та приймали участь у рольових іграх з метою обговорення тої чи іншої педагогічної ситуації.

Таким чином, розроблена програма масштабного педагогічного експерименту та результати її послідовної реалізації дозволяють дійти таких висновків.

По-перше, програма та організація експериментального дослідження виявились достатньо ефективними, оскільки забезпечили охоплення студентів різних курсів і факультетів, а також слухачів магістерських програм з педагогіки вищої школи. Це дозволило не тільки виявити їхнє відношення до питань, що пропонувалися, а й прослідкувати динаміку еволюції уявлень про зміст і сутність педагогічної діяльності, про особистість викладача і таке інше.

По-друге, студентам першого курсу притаманні розмиті уявлення про сутність педагогічної діяльності, однак уявлення про особистість викладача досить чіткі, хоча й дещо спрощені. Переважна частка опитуваних відзначає такі риси, необхідні педагогові, як професіоналізм, педагогічну майстерність, порядність і поважне ставлення до студентів.

По-третє, з переходом від курсу до курсу студенти більш свідомо оцінюють як сутність педагогічної діяльності, так і особистість

Література

1. Кремень В.Г. Філософія освіти XXI століття // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1 (XXXVIII). – С. 6-16.
2. Романовський О.Г. Підготовка майбутніх інженерів до управлінської діяльності: Монографія. – Харків: Основа, 2001. – 312 с.
3. Пономарьов О.С. Етика професійної діяльності викладача вищої школи // Наука і освіта: Зб. наук. Праць. – Харків: НТУ "ХП", 2004.
4. Гайворонская В.В. Проблемы подготовки современного преподавателя высшей технической школы // Теория и практика управления социальными системами. – Харків, 2003. – № 2. – С. 57-63.
5. Гайворонская В.В. Формирование педагогической компетентности будущих преподавателей высшего технического учебного заведения // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: Сб. наук. Праць. – Київ, 2003 – С. 525-530.